

UNIVERSITATEA „LUCIAN BLAGA” SIBIU
FACULTATEA DE STUDII SOCIO-UMANE

Delict și pedeapsă
Funcționarea jurisdicției penale în orașele din Transilvania în
secolul al XVI-lea

Conducător de doctorat:

Prof. univ. dr. PAUL NIEDERMAIER
Membru corespondent al Academiei Române

Doctorand:

JULIA DERZSI

Sibiu

2012

Rezumat

Lucrarea noastră realizează analiza comparată a jurisdicțiilor penale în trei orașe transilvănene: Sibiu, Brașov și Bistrița, reprezentative prin două puncte de vedere: în primul rând pentru că în calitatea lor de municipalități libere, competența lor juridică era bine limitată, iar în al doilea rând, pentru că prin uniunea politică, administrativă și juridică a acestor autonomii, atribuțiile juridice au fost supuse frecvent unor reglementări.

În introducerea lucrării am parcurs rezultatele literaturii de specialitate în legătură cu dezvoltarea instituțiilor specifice de drept, iar prin reliefarea surselor de izvoare păstrate am evaluat modalitățile analizei empirice care delimitează premisele noastre și care stau la baza demersului științific. În prezentarea cadrelor istorice a analizei am schițat relațiile constituționale și acele particularități care au stat la baza evoluției instituțiilor orășenești din secolul al XVI-lea, în contextul local (municipal) și statal, tendințele care au influențat legislația și practica judiciară. Analiza propriu-zisă este tratată în două părți: în prima parte am recurs la schițarea organizațiilor instanțelor judecătorești și a competențelor acestora în evoluția lor instituțională și locală, precum și la prezentarea procedurii judiciare în trăsăturile sale caracteristice; iar în a doua parte, în limita posibilităților, am încercat să conturăm o imagine despre practica judecătorească prin prisma cazurilor concrete ajunse în fața instanțelor. În anexa lucrării am redat transcrierea acelor izvoare, care s-au dovedit tipice din perspectiva cercetării noastre: în primul rând însemnări păstrate în urma activităților legislative și judecătorești, acte de proces legate de elementele procedurii judiciare.

Rezultatele cercetării privind organizarea și competențele jurisdicțiilor orășenești arată că începând din a doua parte a secolului al XVI-lea, instanțele judecătorești vor fi organizate și structurate după competențe teritoriale. Instanțele orășenești vor să fundamenteze hotărârile judecătorești conform unui regim juridic unic cel mai târziu de la ultima treime a secolului. Cu toate acestea, în organizarea și structura judecătoriilor, orașele își păstrează mai departe obiceiurile proprii, iar în judecarea conflictelor banale se menține rolul instanțelor inferioare. Marea realizare a umaniștilor și reformatorilor sași, *Statutele municipale ale sașilor din Transilvania (Das Eigen-Landrecht der siebenbürger Sachsen, 1583)* a înfăptuit de fapt reforma procedurii judiciare și nu a instituțiilor aparte locale, scopul acesteia fiind să făurească condițiile esențiale, structurale ale procedurii ordinare.

La începutul secolului al XVI-lea organizarea și structura forurilor de judecată prezintă deja o rețea puternic diferențiată. Autoritatea jurisdicțiilor orășenești s-a întins și asupra teritoriului scaunelor și a districtelor ale căror locuri centrale erau orașele și până atunci. Cu toate acestea, organizația instanțelor judecătorești a rămas relativ complexă: judecătoria și magistratul orașelor nu erau singurele foruri competente în soluționarea litigiilor ivite între locuitorii de pe teritoriul municipalității, disputele minore ale populației au fost soluționate mai departe de instanțele inferioare, iar la rândul ei, Biserica a îndeplinit și ea, într-o anumită măsură, un rol alternativ în judecarea infracțiunilor.

În ceea ce privește organizarea judecătoriilor ordinare ale orașelor săsești din Transilvania, au rămas decisive diferențele de structură de tip scaunal sau districtual. Se pare că, pe parcursul secolului al XVI-lea, la presiunea Universității Săsești, s-a încercat uniformizarea stucturilor și a competențelor judiciare la toate municipalitățile, în urma căreia s-a realizat o asimilare de structură a sistemului colegial și la centrele districtelor, fără să se instituționalizeze funcția de *coiudex*. Judecătoriile ordinare prezidate de juzii regali, ori de juzii primari au judecat în prima instanță toate pricinile orășenilor și ale comunităților rurale, în măsura în care aceste cazuri nu au solicitat o procedură și un for de judecată aparte. Juzii au dus la bun sfârșit procesele care nu au fost apelate, supraveghând asupra acțiunilor investigației și a procedurii. Ca parte integrantă a procedurii judiciare, atribuțiile juzilor au cuprins ascultarea părților și a martorilor, luarea jurământului, precum și interogarea persoanelor acuzate în procese criminale. În procese civile și în acele cazuri în care judecătoriile ordinare au recurs la hotărârea unei pedepse, plângerea împotriva hotărârii lor s-a făcut mai departe în fața consiliului orașul; încă de la începutul secolului al XVI-lea magistratul orășenesc îndeplinea în toate municipalitățile acest rol. Magistratul orășenesc a avut atribuția de a soluționa cauzele criminale în judecată extraordinară, în prima instanță.

În structura apelului apare o deosebire între organizarea scaunală și cea districtuală, în jurisdicția districtelor un rol mai mult sau mai puțin accentuat îi revenea adunării districtului. Astfel, pe parcursul secolului al XVI-lea la Bistrița se păstrează un corp format din 3 până la 6 membri ai greavilor provinciali cu atribuții în arbitrarea litigiilor (jurați) dintre comunele districtului, iar la Brașov – unde cele patru târguri privilegiate primeau și ele cazuri de apel de la satele înconjurătoare – hotărârea adusă de magistratul orașului Brașov putea să fie apelată în fața adunării Țării Bârsei (*Land Barcza*). Constituită din adunarea domnilor (juzilor) provinciali și a magistraților din oraș, Țara Bârsei se întrunea regulat, de două ori pe ani, cu câteva săptămâni înainte de adunarea anuală obișnuită a Universității Săsești.

În cursul apelului, Universitatea Săsească a reprezentat instanța superioară pe teritoriul săsesc. Pe baza libertăților vechi ale Pământului Crăiesc, potrivit cărora o persoană săsească putea fi citată doar în fața judeului propriu, locuitorii orașelor și ale comunelor nu puteau fi evocați în fața Tablei Voievodale/Regale, ori după constituirea Principatului, în fața Tablei Princiare, ci aveau dreptul de a se adresa în ultimă instanță la suveranul țării. Acest drept a însemnat pilonul de bază a desăvârșirii statutului de stare privilegiată. În fața Tablei, unde dreptul nobiliar s-a bucurat de prioritate, putea fi evocată în principiu doar comuna săsească, nu și persoana, sau aceasta doar sub acuza de săvârșire a unei infracțiuni criminale.

Procesele penale și civile nu s-au deosebit în mod clar, infracțiuni care astăzi sunt soluționate în cadrul procedurii penale, în vremea respectivă au fost văzute ca fiind acțiuni civile și rezolvate prin despăgubirea părții vătămate și prin sancționarea contravențiilor, stabilite de regulă pentru delictelor private (pentru sfidarea onoarei, calomnie, vătămare corporală, silnicie), în timp ce printre infracțiunile publice erau socotite faptele criminale grave. În secolul al XVI-lea, în cazurile grave acțiunea era pornită deja din oficiu, probele și dovezile necesare condamnării persoanelor acuzate au fost strânse de către instanțele competente. Forma excepțională a procedurii penale a fost constituită de instituția poterei. La începutul secolului al XVI-lea, orașele săsești au posedat deja elementele esențiale ale dreptului de urmărire a răufăcătorilor, municipalitățile s-au bucurat de drepturi și libertăți asemănătoare cu cele ale comitatelor: pe teritoriul administrației proprii erau liberi să urmărească, să captureze și să judece infractorii publici, puteau să ceară de la celelalte municipalități extrădarea răufăcătorilor; locuitorii au avut dreptul la urmărirea bunurilor furate (animale de călărie și de povară), iar pe pământul lor propriu municipalitățile au beneficiat de protecția dreptului față de abuzurile trupelor de poterași nobili. Prin noțiunea de poteră apar semnate și măsurile de prevenție menite să preîntâmpine infracționalitatea; prezența patrulei pe străzile orașului sau pe drumuri a contribuit la menținerea ordinii și liniștii publice a locuitorilor.

Analiza izvoarelor judecătorești arată că procedura oficială nu era dată în mod automat, cum nu era de la sine înțeles nici comportamentul populației în sesizarea organelor publice despre pagubele suferite ori neregularitățile observate. Examinând izvoarele judecătorești păstrate putem să urmărim cum instanțele au recurs la stabilirea și execuția unor pedepse exemplare în primul rând în cazuri extraordinare, desemnate în terminologia juridică din epoca respectivă prin noțiunea de judecată extraordinară: în cazuri criminale grave

(caracteristice sunt execuțiile infractorilor pentru furt și jaf, omucidere cu premeditare, și formele grave ale infracțiunilor sexuale: incest, bigamie, sodomie) și infracțiuni politice.

Privind frecvența survenirii acțiunilor pornite cu acuze relevante din punct de vedere penal, constatăm în mare, patru grupuri de infracțiuni, ceea ce – dacă nu includem infracțiunile falsului, dintre care judecarea acțiunilor calificate intrau oricum în competența instanțelor superioare din țară, reprezentând delictе ale înaltei trădări, iar falsurile minore, falsul cu greutăți și cu măsuri, etc. erau soluționate de instanțele inferioare (bresle, vilicul și judele de târg, etc) – corespunde cu structurarea codului penal statutar al *Statutelor municipale (Das Eigen-Landrecht der siebenbürger Sachsen)*. Acțiunile intentate în fața magistratului pot fi împărțite în următoarele grupuri de infracțiuni: infracțiunile împotriva proprietății, infracțiuni violente, injuria și infracțiuni sexuale. În măsura în care este posibilă raportarea prevederilor legale (a normei) la practica judiciară în cazul unei jurisprudențe, care se bazase în afară de legi și pe cutumă, se pare că, în hotărârile sale, magistratul a urmărit îndeaproape prevederile legale, sentințele aduse s-au bazat doar într-o măsură mai mică pe aprecierea judecătorească. Practica judecătorească nu a fost în special severă, instanța s-a străduit să rezolve cazurile la satisfacția părților în proces, în conformitate cu ce s-a așteptat de la juri: mijlocirea compromisului între părți. În multe cazuri nu s-a ajuns la sentințe, fie pentru că părțile s-au împăcat între timp, fie pentru că instanța trimitea părțile acasă, găsând cearta lor prea banală. Pedepsele sunt aspre, se pare, doar atunci, când interesele populației în aplicarea pedepsei erau evidente, mai cu seamă în apărarea proprietății (așa se înțelege că cele mai multe sentințe capitale au fost executate în caz de furt), și în infracțiunile săvârșite cu o cruzime neobișnuită și îndărătnicie: jaf, omor, pruncucidere, incest, viol, bigamie, etc. Nu independent de etica protestantă, instanța stabilește amenzi în primul rând pentru pedepsirea infracțiunilor care priveau morala, înțelegând noțiunea în accepțiunea sa largă, și care desemnează atât desfrâul, cât și, într-o anumită măsură, acțiunile provocatoare: înjurături și încăierare, considerate consecințe ale comportamentelor scandaloase, neînfrânate, nesupuse. În aceste cazuri, se pare, justiția devine încet instrumentul puterii în disciplinarea socială a conduitelor nedorite.

Cuvinte cheie

jurisdicție orășenească, dreptul statutar penal, reforma juridică, practica judecătorească, grupuri de infracțiuni

Cuprins

- 1 Introducere
  - 1.1 Problema jurisdicției penale ale orașelor, rezultatele literaturii
  - 1.2 Izvoarele jurisdicției penale, modalitățile analizei empirice
  - 1.3 Delimitarea problemelor
- 2 Cadrul teritorial și instituțional al jurisdicțiilor orășenești
  - 2.1 Instituțiile autonomiei orașelor în secolul al XVI-lea
  - 2.2 Evoluția dreptului statutar
    - 2.2.1 Legislația statutară, actul legislativ și domeniile reglementate
    - 2.2.2 Erudiția umanistă, rolul compilațiilor de drept
    - 2.2.3 „Das vierdte Buch des eygen Sachsen rechts inn Siebenbürgen”, codul penal al *Statutelor municipale*
- 3 Organizarea și competențele instanțelor judecătorești, procedura de judecată
  - 3.1 Organizarea instanțelor ordinare la scaune și la districte
    - 3.1.1 Structura și competențele judecătoriei de scaun în orașul și în Scaunul Sibiu
    - 3.1.2 Organizarea și structura judecătoriilor în orașul și districtul Brașov
    - 3.1.3 Organizarea și structura judecătoriei orașului și districtului Bistrița
    - 3.1.4 Instanțele inferioare cu atribuții în stabilirea de amenzi
      - 3.1.4.1 Instituția vilicului
      - 3.1.4.2 Vecinătățile
      - 3.1.4.3 Jurisdicția breslelor și a frățiilor calfelor
    - 3.1.5 Judecata în apel
      - 3.1.5.1 Magistratul, instanța obișnuită de apel, instanța extraordinară în cazurile criminale
      - 3.1.5.2 Structura apelului la Brașov și la Țara Bârsei
      - 3.1.5.3 Universitatea Săsească, structura, organizarea și competențele instanței supreme
        - 3.1.5.3.1 Universitatea Săsească
        - 3.1.5.3.2 Tabla regală/princiară
        - 3.1.5.3.3 Curia Regală/Princiară
    - 3.1.6 Structura și competențele instanțelor domeniiale
    - 3.1.7 Jurisdicție alternativă, întrebările legate cu privire la competențele penale ale instanțelor bisericesti
  - 3.2 Elementele procedurii de judecată
    - 3.2.1 Urmărirea răufăcătorilor, potera
    - 3.2.2 Etapele procedurii penale (etapele premergătoare)
    - 3.2.3 Plângerea
    - 3.2.4 Elemente procesuale legate de judecată
      - 3.2.4.1 Părțile și reprezentanții legali
      - 3.2.4.2 Competențele juzilor
      - 3.2.4.3 Citarea și nesupunerea părților
      - 3.2.4.4 Constituirea procesului și excepțiile, ordinea în ce privește acțiunile introduse
      - 3.2.4.5 Probele judiciare
        - 3.2.4.5.1 Depoziția martorilor
        - 3.2.4.5.2 Mărturia în procesele penale, tortura
        - 3.2.4.5.3 Expertiza
        - 3.2.4.5.4 Jurământul
        - 3.2.4.5.5 Hotărârea

- 3.2.4.6 Căile de atac, remedierea juridică
    - 3.2.4.6.1 Apelul
    - 3.2.4.6.2 Reluarea procesului (*novum*) și grațierea
  - 3.2.5 Executarea hotărârilor judecătorești
  - 4 Practica judecătorească, cazuri ajunse în fața instanței
    - 4.1 Infracțiunile împotriva proprietății
    - 4.2 Infracțiuni violente, omorul
    - 4.3 Infracțiunea injuriei
    - 4.4 Infracțiunile sexuale, infracțiunile contra căsătoriei
  - 5 Concluzii
- Bibliografie
- Anexe
- Structura instanțelor de judecată în a doua parte a secolului al XVI-lea
  - Izvoarele jurisdicției penale
  - Glosar